

Sintaksinės sakytinės lietuvių kalbos ypatybės: tekstyno analizė

Laura Kamandulytė-Merfeldienė
Vytauto Didžiojo universitetas

2016 02 12

Lietuvos taikomosios kalbotyros asociacija

Pranešimo tikslai

- Pristatyti 2015 m. vykdytą LMT finansuotą projektą „Sintaksinės sakininės lietuvių kalbos ypatybės: tekstyno analizė (SLKY)“
- Pristatyti projekto metu atliktų tyrimų rezultatus:
 - aptarti funkcinių pasakymų tipų vartojimą ir dažnumą sakininėje kalboje,
 - aptarti struktūrinių pasakymų tipų vartojimą ir dažnumą sakininėje kalboje,
 - aptarti pažymimųjų pasakymų struktūrą ir vartoseną sakininėje kalboje.

Projektai, skirti Sakytinės lietuvių kalbos tekstynui kurti

- **2006 m.**

LVMSF remiamas projektas *Bendrinės šnekamosios lietuvių kalbos tekstyno kūrimas: skaitmeninimas ir gramatinis anotavimas* (VDU, VU).

- **2007–2008 m.**

LVMSF remiamas projektas *Sakytinės kalbos tekstyno kūrimas* (VDU, VU, KU, ŠU, LKI).

- **2015 m.**

LMT pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programą remiamas projektas *Sintaksinės sakytinės lietuvių kalbos ypatybės: tekstyno analizė* (VDU, LIT-9-11).

Tikslas – ištirti sakytinės lietuvių kalbos sintaksės ypatybes. Tyrimas atliekamas naudojantis Sakytinės lietuvių kalbos tekstynu, papildomai jį apdorojus ir išanalizavus.

Tiriamoji medžiaga

- 226 174 žodžių morfologiškai ir iš dalies sintaksiškai anototas *Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas*

<http://donelaitis.vdu.lt/sakytines-kalbos-tekstynas/index.php>

Tekstyno sudėtis:

- 40 val. šnekamosios spontaninės kalbos įrašai
- 40 val. viešosios sakytinės kalbos įrašai

SAKYTINĖ
KALBA
(~ 80 val.)
226 174 žodžiai

SPONTANIŠKA
ŠNEKAMOJI
(~ 40 val.)

PARENGTA
VIEŠOJI
(~ 40 val.)

DIALOGAS (~
12 val.),
POLILOGAS (~
28 val.)

MONOLOGAS
(gali pereiti į
polilogą)

Tiesioginė
komunikac.
(~ 25 val.)

Netiesioginė
komunikac.
(~ 15 val.)

Netiesioginė
komunikac.
(~ 16 val.)

Tiesioginė
komunikac.
(~ 24 val.)

Privatūs
pokalbiai
(~ 15 val.)

Pusiau vieši
pokalbiai
(instit)
(~ 20 val.)

Privatūs
pokalbiai

Pusiau vieši
pokalbiai
(~ 11 val.)

Viešieji
pokalbiai
(instituciniai)

Viešieji
pokalbiai
(instituciniai)

Telefonu
(~ 4 val.)

Telefonu
(~ 1 val.)

Pokalbiai
žiniasklaidoje
(~ 16 val.)

Akademiniai
pokalbiai
(~ 24 val.)

Tyrimo problemos

- Nusistovėjusi tradicija analizuoti paruoštos **rašytinės** kalbos duomenis
- **Struktūralistinis** požiūris
- **Sakytinės** kalbos šaltinių ir tyrimų trūkumas

Sakytinės kalbos tyrimai pasaulyje

Šiuo metu pasaulyje jau yra atlikta nemažai sakytinės kalbos tyrimų, o pastaraisiais metais, sparčiai vystantis technologijoms, sakytinės kalbos tyrimai tampa vis kokybiškesni ir įvairesni.

- Daugumoje tyrimų apsiribojama specialiai parinktų informantų kalbos, įrašytos laboratorijos sąlygomis, arba viešojo diskurso analize, paliekant nuošalyje spontanineę, natūralią kalbą:
 - duomenų kaupimas ir apdorojimas dažniausiai yra rankinis, todėl trunka ilgą laiką,
 - duomenų apdorojimui reikalingi technologiniai įgūdžiai,
 - didelės finansinės sąnaudos.

Sakytinės kalbos tyrimai lietuvių kalbotyroje

Dažniausiai atliekama:

- parinktų diktorių šnekos įrašų analizė (Kazlauskienė 2013, Kazlauskienė, Raškinis 2013 ir kt.),
- radijo ir televizijos laidų tyrimai (Baniulienė, Kavaliauskas 2008, Aleksandravičiūtė 2011, Vaicekauskienė 2012, Girčienė, Tamaševičius 2012, Tamaševičius 2012, 2014 ir kt.).

Natūralios kalbos tyrimų stokos priežastys

- Duomenų bazių trūkumas.

2006–2008 m. SLKT:

- didžiausias dėmesys skirtas morfologijos ir leksikos ypatybėms (Dabašinskienė 2008, 2009, Dabašinskienė, Kamandulytė 2009, 2010, Kamandulytė, Tuškevičiūtė 2008, Balčiūnienė 2010);
 - sintaksinės sakytinės lietuvių kalbos ypatybės dar nėra tyrinėtos.
- Atitinkamos mokslinės metodikos stoka.

Didžioji dalis lietuvių kalbos tyrimų (įskaitant ir tekstynų lingvistikos tyrimus) atlikta nagrinėjant rašytinius tekstus, nors jau seniai keliamas klausimas apie sakytinės ir rašytinės kalbos skirtumus.

Struktūralistinis vs funkcinis požiūris

- **Funkcinė** teorija – kalbos struktūrą lemia kalbos vartojimas (Bybee ir kt. 2001, Bybee 2003, Croft ir kt. 2004, Tomasselo 2000, 2005).
- **Funkcija** kalbotyroje suprantama labai įvairiai, pavyzdžiui, *funkcinis* „lingvistikoje gali reikšti „uzualinis kaip priešprieša bendrajam“, „aktualizuotas šnekoje kaip priešprieša kalbos sistemos vienetui“, „semantinis kaip priešprieša formaliajam struktūriniam. <...> Ir vis dėlto įvairiuose funkcijos apibrėžimuose randamas vienas bendras invariantas: funkcija suprantama kaip tam tikro elemento (objekto) paskirtis, jo vaidmuo tam tikrame kontekste (aplinkoje)...“ (Tekorienė 1990: 16).

Metodikos problemos

Jei sakytinės kalbos leksikos ir morfologijos tyrimams bent iš dalies tinka įprasti rašytinės kalbos analizės metodai, tai sintaksės lygmenyje akivaizdžiai susiduriame su visiškai kitokia kalbos sistema, reikalaujančia specifinių tyrimo metodų.

- Sakytinės kalbos sintaksinės analizės objekto problema.
- Kitos su sakytinės kalbos tyrimų objektu susijusios problemos.

Sakytinės kalbos sintaksinės analizės objektas

- Sintaksinės analizės objektas – *pasakymas*.
- Sakytinei kalbai būdingi pakartojimai, pataisymai, minčių šuoliai, pertrūkliai ir pertraukinėjimai, pauzės (Halliday 1985, Chafe, Tannen 1987, Brown, Yule 2001, Liddicoat 2007, Nauckūnaitė 2003), o tai lemia neaiškias pasakymų ribas, kurias sunku nustatyti net ir atsižvelgiant į kontekstą.

Pasakymas

- **Pasakymas** – kalbėjimo atkarpa, prieš ir po kurios eina pauzė (tyla) arba pasikeičia kalbėtojas (Crystal 2008).
- **BET:**
 - pasakymu laikant atkarpą iki pauzės arba iki kalbėtojų kaitos, dažnai negalima suprasti pasakymo minties (jei pasakymas nutrūksta ar nutraukiamas jos nepabaigus), nustatyti pasakymo funkcijos, apibūdinti jo struktūros ir t. t.
- *Pasakymas* – baigtinę intonaciją ir sąlygiškai baigtą mintį turinti kalbėjimo atkarpa.
 - Pagrindiniai pasakymo bruožai: predikatumas, tipinė formalioji struktūrinė schema, aiški komunikacinė funkcija, baigtinė intonacija.

Pasakymas

1 pašnekovas: Ir jei jauna panelė eis į klubą...

2 pašnekovas: Ko jai ten eit?

1 pašnekovas: ...jinai visa blizgės su šitais papuošalais.

Funkciniai pasakymų tipai

Kamandulytė-Merfeldienė L., Balčiūnienė I., 2016.

Funkciniai pasakymų tipai sakytinėje lietuvių kalboje. *Tarp eilučių: Lingvistikos literatūrologijos ir medijų erdvė TELL ME*. In press.

- Tyrimo **tikslas** – aptarti sakytinės kalbos pasakymų funkcijas ir aprašyti funkcinį pasakymų tipų dažnumą atsižvelgiant į sakytinės kalbos atmainas (spontanine šnekamąją kalbą ir viešąją kalbą).

Funkciniai pasakymų tipai

- SLKT analizės problemos: pasakymų ribos, sąlygiškas ir intuityvus segmentavimas į pasakymus.
- Remiamasi Labučio (2002) pateikiama funkcinė sakinių klasifikacija:
 - *konstatuojamieji sakiniai* (DLKG (2005) vadinama tiesioginiais sakiniiais);
 - *klausiamieji sakiniai*;
 - *skatinamieji (liepiamieji) sakiniai* (DLKG (2005) skirstomi į liepiamuosius ir geidžiamuosius sakinius);
 - *šaukiamieji sakiniai*.

Funkciniai pasakymų tipai

- Labutis (2002) teigia, kad šie sąlygiškai skiriami funkciniai sakinių tipai neturi vieno skirstymo pagrindo (šaukiamieji skiriami pagal sakinio jausminį krūvį, visi kiti tipai – pagal sakinio tikslą), todėl gali įvairiai susikirsti ir daryti vienas kitam poveikį.

Funkcinių pasakymų tipų pasiskirstymas

Funkcinis tipas	Dažnumas tekstyne
Konstatuojamieji	54 %
Klausiamieji	23 %
Skatinamieji	19 %
Šaukiamieji	1 %
Kelios funkcijos	3 %

Funkcinių pasakymų tipų pasiskirstymas

Funkcinis tipas	Spont. šnekamoji kalba	Viešoji kalba
Konstatuojamieji	46 %	66,5 %
Klausiamieji	30 %	14 %
Skatinamieji	19 %	19 %
Šaukiamieji	2 %	0,5 %
Kelios funkcijos	3 %	0

Konstatuojamųjų pasakymų vartojimas sąskaitinėje kalboje

Konstatuojamieji pasakymai	Spont. šnekamoji kalba	Viešoji kalba
Su tiesioginės n. tariniu	79 %	71 %
Su tariamosios n. tariniu	19 %	27 %
Su liepiamosios n. tariniu	2 %	2 %

Konstatuojamieji pasakymai su tariamosios nuosakos tariniu

- Spontaninė šnekamoji kalba

- mandagumo raiška:

- Aš **norėčiau** paklausti dėl žurnalo „Ji“ prenumeratos.*

- Norėčiau** tavęs paprašyti vieno dalyko.*

- galima ar galėjusi būti situacija:

- Lygiai tas pat darbas, lygiai tos pačios sąlygos, bet **būtų buvęs** tūkstantis du šimtai litų daugiau.*

- Tėtis sugalvojo vardą, tipo, žinai, kad **atspindėtų** charakterį.*

- Viešoji kalba – mandagiai išreiškiamas ketinimas kažką pradėti:

- Norėčiau** supažindinti ne tik su ginamaisiais teiginiais, bet ir pristatyti savo darbą.*

- Pirmiausia **norėčiau** pasakyti, kad šis tyrimas atliktas Vilniaus miesto Šeškinės poliklinikoje...*

Konstatuojamieji pasakymai su liepiamosios nuosakos tariniu

Liepiamoji nuosaka konstatuojamuosiuose pasakymuose neturi
valios reiškimo reikšmės:

Spontaninė šnekamoji kalba:

*Atrodo, **eik** dabar ten, **tikrinkis**, vėl **eik**, vaistus **naudok**.*

*Niekas nelaksto, o pypsina iš tolo, jokių perėjų nėra, **eik**, kur
nori.*

Viešojo kalba:

*Laužė duoną, **imkite ir gerkite** (iš kunigo pamokslo).*

*Seniai šnekėjome apie netradicines avarijas, o jos vyksta, ir
patikėkite, labai labai kurioziškos.*

Klausiamieji pasakymai

- 1) tikrinamojo klausimo,
- 2) specialiojo / konkrečiojo klausimo,
- 3) retorinio klausimo,
- 4) antraštinio klausimo.

Klausiamųjų pasakymų pasiskirstymas

Klausiamieji pasakymai	Spontaninė šnekamoji kalba	Viešoji kalba
Tikrinamojo klausimo	42 %	56 %
Specialiojo / konkrečiojo klausimo	58 %	43 %
Retorinio klausimo	0	1 %
Antraštinio klausimo	0	0

Tikrinamieji klausimai

- Viešoji kalba – 56 % tarp visų klausimų,
- Spontaninė šnekamoji kalba – 42 % tarp visų klausimų.

Viešojoje kalboje svarbiau ne gauti konkretų atsakymą, bet patikslinti informaciją (1 pvz.), pasitikrinti, ar kiti pokalbio dalyviai pritaria teiginiui, ar supranta jį (2 pvz.), arba gauti konkretų, dažniausiai jau žinomą teigiamą / neigiamą atsakymą (3 pvz.).

- (1) *Pas mane gal kalbos kultūrą klausėt?*
- (2) *Kita semantinė funkcija yra kontentyvas, taip?*
- (3) *Ar kada nors gydytojas yra sakęs jums, kad jūsų gliukozės kiekis kraujyje yra aukštesnis?*

Tikrinamieji klausimai

- Ir viešojoje, ir spontaninėje šnekamojoje kalboje vyrauja tikrinamieji klausimai be dalelyčių.

Spontaninė šnekamoji kalba:

- klausimai be dalelyčių – 26 %,
- klausimai su dalelytėmis – 16 %.

Viešoji kalba:

- klausimai be dalelyčių – 47 %,
- klausimai su dalelytėmis – 9 %.

Tikrinamieji klausimai

- Dažniausiai klausiamieji sakiniai be klausiamųjų dalelių rodo, kad sakytinė kalba pasižymi visiškai kitokia struktūra nei rašytinė kalba. Šiuo atveju skiriamasis klausimo bruožas yra specifinė kylančioji intonacija, o be jos sakinytis nebūtų suvokiamas kaip klausimas:

Rokas turi brolių?

Nebuvai nei karto?

Tikrinamieji klausimai

- Viešojoje (ypatingai žiniasklaidos) kalboje klausimais be dalelyčių dažniausiai reikalaujama jau žinomos informacijos patvirtinimo:

Jūs kartu buvot mašinoj?

- Spontaninėje šnekamojoje kalboje (ypatingai susijusioje su aptarnavimo sfera) trumpais klausimais be dalelyčių bendraujama su klientu, taip jam pasiūlant galimus atsakymo variantus:

- *Kaune ar Klaipėdoje ?*

- *Kaune.*

- *Devintą tinką?*

- *Taip.*

- *Suaugęs ?*

- *Taip, suaugęs.*

Tikrinamieji klausimai su klausiamosiomis dalelytėmis

Vyrauja:

- *gal, ar* – pasakymo pradžioje,
- *ar ne, taip, ne* – pasakymo pabaigoje.

Pokalbio palaikymas:

*Bet taip įdomiai baigės, **ane**?*

*Super dešrytė, **ane**?*

Tikrinamieji klausimai su klausiamosiomis dalelytėmis

Kalbotyros darbuose iki šiol nėra aptarti klausiamieji sakiniai su dalelytėmis sakinio pabaigoje (išskyrus Balčiūnienė, Simonavičienė 2009), be to, kalbant apie tikrinamojo klausimo sakinius prie jiems būdingų dalelyčių neminimos išskirtinai sakytinei kalbai būdingos dalelytės *ane*, *ką*:

*Nu kaip jie ten pragyvena, **ką**?*

*Gal mes ne čia pasukom, **ką**?*

*Gražuolis šuniukas, **ane**?*

SLKT nebuvo užfiksuoti tikrinamojo klausimo pasakymai su dalelytėmis *argi*, *negi*, *nejaugi*, *bene*, *galgi*, tad jas galima laikyti būdingesnėmis rašytinei kalbai.

Specialieji / konkretieji klausimai

- Spontaninė šnekamoji kalba – 58 % tarp visų klausimų
- Viešoji kalba – 43 % tarp visų klausimų.

Specialiojo / konkrečiojo klausimo pasakymai:

- aplinkybių klausimo,
- papildinio klausimo,
- pažyminio klausimo,
- veiksnio klausimo.

Vyrauja aplinkybių klausimai:

Daumantai, o kaip grįši namo?

O tai kiek jis uždirba dabar?

O iki kada jus būtų galima šiandien surasti ?

Klausiamieji pasakymai

Neįprasta žodžių tvarka:

Emauso mokiniai atpažino Jėzų kada?

Ir tada tau sekėsi kaip?

Gramatikose neminimos klausiamosios dalelytės:

- *ko* (reikšme *kodėl*):

***Ko** tu pyksti gi?*

- *ką* (kai vartojama tikrinamosios dalelytės reikšme):

*Nejau neužeisi, **ką**?*

Skatinamieji pasakymai

- Spontaninė šnekamoji kalba – 19 %,
- Viešoji kalba – 19 %.
- Vyrauja aktyvus skatinimas, pasitelkiant liepiamosios nuosakos veiksmažodžius (spont. k. – 95 %, vieš. k. – 98 % visų skatinamųjų pasakymų):

Kitą savaitę atsineškit viską, ką turit.

Nelįsk, nes negalima.

Atsiklausk, paskambink, atsiklausk tėčio ir tada duosiu.

Skatinamieji pasakymai

- SLKT nepasitaikė skatinamųjų sakinių su geidžiamosios nuosakos veiksmažodžiu ar analitine jo forma su dalelyte *tegul*.
- SLKT buvo užfiksuota skatinamųjų pasakymų, kuriuose vartojama tiesioginė veiksmažodžio nuosaka (spont. k. – 5 %, vieš. k. – 2 % visų skatinamųjų pasakymų)

Vyrai, pakeliat.

Einam, einam.

Palaukiam dar.

Šaukiamųjų pasakymai ir pasakymai, kuriems būdingos kelios funkcijos

- Šaukiamieji pasakymai (spontant. k. – 2 % tarp visų pasakymų, vieš. k.– tik 0,5 %). Dažniausiai tokie pasakymai neperduoda jokios informacijos, bet išreiškia intensyvią emocinę reakciją:

Nu jau tu čia visai!

Eik tu sau!

Po velnių!

- Pasakymuose, kuriems būdingos kelios funkcijos (spont. k. – 3 %), dažniausiai susipina šaukiamoji emocinė reikšmė ir skatinamoji arba klausiamoji funkcija:

Nelisk, sakau!

Greičiau einam!

Ko tu nori?!

Funkciniai pasakymų tipai: išvados

- Tyrimas atskleidė, kad nors sakytinės kalbos pasakymų ribos ne visada aiškios, funkicinei sakytinės kalbos pasakymų analizei galima taikyti tradicinės gramatikos (daugiausiai pagrįstos rašytinės kalbos pavyzdžiais) teiginius ir klasifikacijas.
- Tyrimas atskleidė spontaninei ir viešosios kalbos skirtumus.
- Atliekant tyrimą buvo pastebėta, kad sakytinėje kalboje, ypač spontanineje, pasitaiko kalbininkų darbuose dar neaprašytų reiškinių: neįprastos žodžių tvarkos atvejų bei gramatikose neminimų klausiamųjų dalelyčių, pvz., *ko* (reikšme *kodėl*), *ka*.

Struktūriniai pasakymų tipai

Balčiūnienė I., Kamandulytė-Merfeldienė, L. 2016. Dabartinės sakytinės lietuvių kalbos pasakymų ilgis ir struktūra, *Lietuvių kalba* 10. In press.

Kiekybinė SLKT analizė:

- Vientisiniai pasakymai – 65 %,
- Sudėtiniai pasakymai – 35 %.

- Spontaninė šnekamoji kalba: 70 % – vientisiniai, 30 % – sudėtiniai.
- Viešojo kalba: 43 % – vientisiniai, 57 % – sudėtiniai.

Sudėtiniai pasakymai

- Prijungiamieji – 45,9 %,
 - Bejungtukiai – 26,5 %,
 - Mišrieji – 14,3 %,
 - Sujungiamieji – 11,6 %.
-
- Šie duomenys iš dalies sutampa su rašytinės publicistinio stiliaus kalbos sakinio struktūros duomenimis (Bitinienė 2003), skiriasi tik procentinė jų raiška. Nustačiusi didžiulę prijungiamųjų sakinių persvarą (73,8 %) rašytinės publicistinio stiliaus kalbos tekstuose, A. Bitinienė (2003, 91) teigia, kad šio tipo sakiniai dėl savo semantinių ir stilistinių ypatybių vyrauja visuose rašytinės kalbos tekstuose, tačiau jų dažnio svyravimas priklauso nuo konkretaus postilio ir žanro. Ši tendencija būdinga ir sakytinei kalbai.

Sudėtiniai prijungiamieji pasakymai

- Viešoji kalba – 56,7 %
- Spontaninė šnekamoji kalba – 37,8 %
- Iš visų viešosios kalbos registrų išsiskiria žiniasklaidos (radijo ir televizijos laidų) kalba – čia prijungiamieji pasakymai siekia net 59,8 % visų sudėtinių pasakymų. Šis rodiklis gali būti paaiškintas informacinio pobūdžio tekstams būdingu implicitiniu dialogu (Bitinienė 2003, 91; Kazlauskaitė 2015, 2).
- Sakytinei akademinei kalbai, priešingai, būdinga mažiausia (iš visų viešosios kalbos registrų) procentinė prijungiamųjų pasakymų dalis – 53,8 % visų sudėtinių pasakymų.

Sudėtiniai sujungiamieji pasakymai

Rečiausias tipas:

- Viešoji kalba – 10 %
 - Spontaninė šnekamoji kalba – 13 %
 - Rašytinė publicistinio stiliaus kalba – 3,9 % (Bitinienė 2003).
-
- Sakytinėje kalboje neužfiksuotas toks didelis šių pasakymų dažnio atotrūkis nuo kitų sudėtinių pasakymų grupių kaip rašytinėje kalboje.

Bejungtukiai ir mišrieji pasakymai

- Spontaninė šnekamoji kalba:
Bejungtukiai – 36 %, mišrieji – 13 %
- Rašytinė publicistinio stiliaus kalba (Bitinienė 2003):
Bejungtukiai – 10 %, mišrieji – 12 %
- Taigi didelis bejungtukių pasakymų dažnis laikytinas vienu iš esminių sakytinės kalbos sintaksės požymių.

Pažymimieji pasakymai

- Kamandulytė-Merfeldienė L., Balčiūnienė I. 2016. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra*. In press.
- Tyrimo **tikslas** – aptarti pažymimųjų pasakymų dažnumą ir struktūrą sakytinėje kalboje.

Pažymimieji pasakymai

- Pažymimieji pasakymai – pasakymai, sudaryti su santykiniais įvardžiais *kuris, -i, koks, -ia, katras, -a* arba jungiamaisiais žodžiais *kada, kai, kodėl, kur* ir pan., ir kurių šalutinis dėmuo apibūdina pagrindinio dėmens antecedentą.

Pažymimieji pasakymai

Kiekybinė SLKT analizė:

- Spontaninė šnekamoji kalba – 7 % tarp visų prijungiamųjų pasakymų,
- Viešoji kalba – 15 % tarp visų prijungiamųjų pasakymų.

Pažymimieji pasakymai	Akademinė komunikacija	Komunikacija žiniasklaidoje
Tarp visų prijung. pasakymų	15 %	14 %
Tarp visų pasakymų	8 %	7 %

Pažymimieji pasakymai

Pažymimieji pasakymai	Monologai	Dialogai / polilogai
Tarp visų prijung. pasakymų	18 %	10 %
Tarp visų pasakymų	10 %	5 %

Pažymimieji pasakymai

Monologinė kalba – ilgi pilnos struktūros sudėtiniai pasakymai:

*Pranešime aš stengiausi apimti, apžvelgti tą situaciją taikomųjų tyrimų, **kuri** apima laikotarpį nuo, aaa, du tūkstantis maždaug antrų, eee, nuo du tūkstantis antrų-trečių metų iki šių dienų.*

*Pelėsiamis alergija atsiranda, iii, pelėsiai – tai parazitiniai mikroskopiniai grybai, **kurių** sporos skraido ore kaip žiedadulkės.*

Dialoginė kalba – nepilnos struktūros sudėtiniai pasakymai, kuriais dažniausiai pratęsiamas anksčiau išsakyta mintis arba papildomas pašnekovo pasakymas:

*Gal, ko gero, tuo, **kur** tu esi registruotas.*

*Ne, ne, ne, programą, su **kuria** įrašinėti.*

*Ai tai ta, turbūt ta, **kur** ta auto, jūsų ta žinutė?*

Pažymimieji pasakymai

Pažymimieji pasakymai	Tiesioginė komunikacija	Netiesioginė komunikacija
Tarp visų prijung. pasakymų	11 %	5 %
Tarp visų pasakymų	3 %	1 %

Pažymimieji pasakymai: struktūra

DLKG (2005: 674):

- šalutinis pažymimųjų sakinių dėmuo paprastai eina po atraminio žodžio (t. y. po pagrindinio dėmens ar įsiterpęs į jį),
- tam tikrais atvejais tarp pažymimojo žodžio ir šalutinio dėmens gali būti pagrindinio dėmens dalys:
 - nederinamasis pažyminys (Paskui jį žengė *vyras* juodais ūsiukais, *kuri* buvau pastebėjęs vakar prie savo namų vartų),
 - veiksmažodis arba dalyvis (Šit *kapai*, tankiai medžiais apžėlę, *tarp kurių* stovi ir smarkiausių audrų nepajudinami aukšti, pajuodavę kryžiai).
- Šalutinis dėmuo gali būti nutolęs nuo pažymimojo žodžio tada, kai pastarasis eina su atliepiamuoju žodžiu (Pinigas nemėgsta *to žmogaus* rankų, *kuris* nemoka jo vertinti).

Pažymimieji pasakymai: struktūra

Vyrauja nežymėtoji šalutinio dėmens vieta iškart po pagrindinio dėmens antecedento:

Tai čia sent gali būti ir laikas, kuris yra pas jį kompiuteryje, pas tą veikėją, kuris tau išsiuntė. (Spontaninė šnekamoji kalba)

Ir ten buvo mmm tokia istorija, kaip tėvas suserga Alzheimerio liga. (Spontaninė šnekamoji kalba)

Aš čia išrinkau pagrindinius tarptautinius aktus, kurių neminėsiu. (Viešoji kalba)

Ar tiesa, kad ši šokio ir judesio terapija tinka tiems, kurie nuolat kartoja: ne, aš nemoku šokti, ne, niekada manęs neišmokinsit šokti? (Viešoji kalba)

Pažymimieji pasakymai: struktūra

Pažymimieji pasakymai	Spontaninė šnekamoji kalba	Viešojo kalba
Šalutinis dėmuo po pagrindinio dėmens antecedento	65 %	88 %
Tarp šalutinio dėmens ir antecedento yra įsiterpę kiti žodžiai	28 %	12 %
Šalutinis dėmuo prieš pagr. dėmenį	7 %	0

Pažymimieji pasakymai

Sakytinėje kalboje (tik spontaninėje šnekamojoje) šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo yra vartojamas ir prieš pagrindinį dėmenį, nors teoriniuose darbuose tokia dėmenų tvarka nėra aprašyta.

Kur vakar buvo, tą dainininką kviesim.

Kur mes tuos grupėm darėm, tuos darbus aš abudu kalbėjau be popieriuko jokio.

Ne, tai dabar vat, kur mes davėm, kainą palygink, kiek išeina brangiau, kur prieš tai, gal pas juos keitėsi kaina?

Pažymimieji pasakymai

- DLKG (2005) nurodyta, kad tarp šalutinio dėmens ir atraminio žodžio gali būti įterpiami nederinamieji pažyminiai ir veiksmažodžiai. Iš sakytinės kalbos pavyzdžių matyti, jog tarp šalutinio dėmens ir antecedento gali būti pasakomos ir kitos pagrindinio dėmens dalys, pvz., netiesioginis papildinys:

*Nupirkau **kiaušini** vaikams ir, **kur įmeti į vandenį**, ir ten išsirito vėžliukas ir plaukioja.*

Pažymimieji pasakymai: jungiamieji žodžiai

Jungiamieji žodžiai	Spontaninė šnekamoji kalba	Viešojo kalba
Kuris	30 %	85 %
Katras	0 %	0,3 %
Koks	3 %	1 %
Kur	51 %	4 %
Kad, jog	10 %	7 %
Kaip	2 %	1 %
Kas	1 %	1,7 %
Kai	2 %	
Kada	1 %	

Pažymimieji pasakymai: jungiamieji žodžiai

Spontaninėje šnekamojoje kalboje santykinis įvardis *kuris, kuri* dažniausiai keičiamas jungiamuoju žodžiu *kur*:

*Vienu žodžiu, o vynuogės, kur nuspaudžia, yra nuodingos jos.
Ko gero, čia ir yra tas, kur kelt reikia.*

*Mūsų tai kambariukai maži, pas Valdį irgi maži kambariukai,
Kornelijos mažiausias, kur miega.*

Jungiamojo žodžio *kur* dažnumą spontaninėje kalboje galima paaiškinti kalbos ekonomijos principu – žinoma, kad sakytinei, ypač spontaninei kalbai, būdinga sutrumpėjusių formų gausa (Dabašinskienė 2008).

Pažymimieji pasakymai: jungiamieji žodžiai

- Reikėtų atkreipti dėmesį į įvardį *kas*, nes jis iki šiol teoriniuose darbuose ir pažymimųjų sakinių jungiamųjų žodžių sąrašą įtrauktas nebuvo.

Klausimas gali kilti, kas gi čia šiandien vyksta.

Ten būdavo, ten būdavo kovos, kas atsikovos pirmas gabaliuką.

Pažymimieji pasakymai: išvados

- Pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumas labiausiai priklauso nuo komunikacijos oficialumo / privatumo: viešojoje kalboje pažymimieji pasakymai vartojami dažniau nei spontaninėje šnekamojoje kalboje.
- Monologinė arba dialoginė / poliloginė pokalbio struktūra taip pat lemia pažymimųjų pasakymų vartojimo dažnumą, t. y. monologuose pažymimieji pasakymai vartojami beveik dvigubai dažniau nei poliloguose.
- Palyginus pokalbius, kurių metu pašnekovai bendrauja tiesiogiai, ir netiesioginę komunikaciją, kai pašnekovai kalba telefonu ar skaiptu, paaiškėjo, kad pažymimieji pasakymai daugiau nei du kartus vartojami bendraujant tiesiogiai.

Pažymimieji pasakymai: išvados

- Ir spontaninėje šnekamojoje, ir viešojoje kalboje vyrauja nežymėtoji šalutinio dėmens vieta iškart po pagrindinio dėmens antecedento, tačiau spontaninėje kalboje dažnesni atvejai, kai tarp šalutinio dėmens ir antecedento yra įsiterpusių kitų žodžių. Be to, spontaninėje kalboje pastebėta neaprašytų atvejų, kai šalutinis pažymimojo pasakymo dėmuo pasakomas prieš antecedentą.
- Viešojoje kalboje šalutiniai dėmenys prie pagrindinių dėmenų dažniausiai jungiami santykiniais įvardžiais *kuris, kuri, o* spontaninėje šnekamojoje kalboje – jungiamuoju žodžiu *kur*. Nors ir nedažnai, šalutiniam pažymimojo pasakymo dėmeniui prie pagrindinio jungti yra vartojamas įvardis *kas*, kuris teoriniuose darbuose nėra minimas prie pažymimojo sakinio jungiamųjų žodžių.

Daugiau Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno tyrimų:

- BALČIŪNIENĖ, I., 2010. Kreipinių forma ir funkcijos šnekamojoje lietuvių kalboje. Žmogus kalbos erdvėje: mokslinių straipsnių rinkinys 6, 375–381.
- BALČIŪNIENĖ, I., KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., 2016. Dabartinės sakytinės lietuvių kalbos pasakymų ilgis ir struktūra, *Lietuvių kalba* 10. In press.
- BALČIŪNIENĖ, I., SIMONAVIČIENĖ, L., 2009. Kiekybinis klausiamųjų šnekamosios lietuvių kalbos pasakymų tyrimas, *Lietuvių kalba* 3.
<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/17>.
- DABAŠINSKIENĖ, I., 2008. Trumpinimas ir dažnumo poveikis šnekamojoje kalboje . Darbai ir dienos 50, 109–117. <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367166714794/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
- DABAŠINSKIENĖ, I., 2009. Šnekamosios lietuvių kalbos morfologinės ypatybės. *Acta Linguistica Lithuanica* 60, 1–15.
http://donelaitis.vdu.lt/publications/Dabasinskiene_snekamosios_kalbos_tekstynas_2009.pdf
- DABAŠINSKIENĖ, I., KAMANDULYTĖ, L., 2009. Corpora of Spoken Lithuanian. *Estonian papers in applied linguistics* 5, 67–77.
http://www.rakenduslingvistika.ee/ul/files/DabasinskieneKamandulyte_ERYa5_pp67-77.pdf
- KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., BALČIŪNIENĖ, I., 2016. Funkciniai pasakymų tipai sakytinėje lietuvių kalboje. *Tarp eilučių: Lingvistikos literatūrologijos ir medijų erdvė TELL ME*. In press.

Daugiau Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno tyrimų:

- KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., BALČIŪNIENĖ, I., 2016. Atributinių ir predikatyvinių junginių su būdvardžiais dažnumas ir struktūra sakytinėje kalboje. *Lituanistica* 62. In press.
- KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., BALČIŪNIENĖ, I., 2016. Apie pažymimuosius pasakymus sakytinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra*. In press.
- KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., 2014. Pertarų dažnumas ir įvairovė sakytinėje kalboje. Bendrinė kalba 87. [http://www.bendrinekalba.lt/straipsniai/87/Kamandulyte BK 87 Straipsnis.pdf](http://www.bendrinekalba.lt/straipsniai/87/Kamandulyte_BK_87_Straipsnis.pdf)
- KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., GODLIAUSKAS, P., 2014. Creating and working with corpus of spoken Lithuanian. Human language technologies - the Baltic perspective : proceedings of the 6th international conference, 179–183.
- KAMANDULYTĖ, L., 2010. DAIKTAVARDŽIŲ PARADIGMŲ PRODUKTYVUMAS: SKOLINIŲ MORFOLOGINIO ĮFORMINIMO IR FLEKSIJŲ VARIJAVIMO ANALIZĖ. Lietuvių kalba 4. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/23/93>
- KAMANDULYTĖ, L., SAVICKIENĖ, I., 2007. The Corpus of Lithuanian spoken Language: Methodology and Development. *Human Language Technologies Proceedings*, p. 127–135.
- KAMANDULYTĖ, L., TUŠKEVIČIŪTĖ, M., 2008. Būdvardžio vartojimo skirtumai sakytinės kalbos registruose. *Darbai ir dienos*, 50, p. 91–108.
- VAICEKAUSKIENĖ, L., DABAŠINSKIENĖ I., KAMANDULYTĖ-MERFELDIENĖ, L., 2013–2014. Naujųjų skolinių kaitybinio ir darybinio adaptavimo modelių produktyvumas. *Taikomoji kalbotyra* 3. <http://taikomojikalbotyra.lt/lt/2014/12/naujuju-skoliniu-kaitybinio-ir-darybinio-adaptavimo-modeliu-produktyvumas>

Pranešime naudota literatūra:

- ALEKSANDRAVIČIŪTĖ, S., 2011. Žvilgsnis į sakininės žiniasklaidos kalbą. *Darbai ir dienos* 55, 208–222.
- BALČIŪNIENĖ, I., 2010. Kreipinių forma ir funkcijos šnekamojoje lietuvių kalboje. *Žmogus kalbos erdvėje* 6, 375–381.
- BANIULIENĖ, M., KAVALIAUSKAS, V., 1998. Būdingiausios televizijos žurnalistų kirčiavimo klaidos. *Žmogus ir žodis* 1, 84–93.
- BITINIENĖ, A., 2003. Lietuvių ir latvių kalbų publicistinio stiliaus tekstų sakinio ilgis. *Lituanistica* 3, 85–95.
- BYBEE, J., HOPPER, P., 2001. Introduction to Frequency and the Emergence of Linguistic Structure. *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure* / Red. J. Bybee, P. Hopper Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–21.
- BYBEE, J., 2003. *Phonology and Language Use*. Cambridge University Press.
- BROWN, G., YULE, G., 2001. *Discourse analysis*. Cambridge University Press.
- CHAFE, W., TANNEN, D., 1987. The Relation between written and spoken Language. *Annual Review of Anthropology* 16, 383–407.
- CRYSTAL, 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing.
- CROFT, W., CRUSE, D. A., 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge University Press.
- DABAŠINSKIENĖ, I., 2008. Trumpinimas ir dažnumo poveikis šnekamojoje kalboje. *Darbai ir dienos* 50, 109–117.

Pranešime naudota literatūra:

- DABAŠINSKIENĖ, I., 2009. Šnekamosios lietuvių kalbos morfologinės ypatybės. *Acta Linguistica Lithuanica* 60, 1–15.
- DABAŠINSKIENĖ, I., KAMANDULYTĖ, L., 2009. Corpora of Spoken Lithuanian. *Estonian Papers in Applied Linguistics* 5, 67–77.
- DLKG 2005 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- GIRČIENĖ, J., TAMAŠEVIČIUS, G., 2012. Five Decades of Television: from Language Homophony to Polyphony. *Lituanus. The Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* 58(2), 31–43.
- HALLIDAY, M. A. K., 1985. *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press.
- KAMANDULYTĖ, L., TUŠKEVIČIŪTĖ, M., 2008. Būdvardžio vartojimo skirtumai sakinės kalbos registruose. *Darbai ir dienos* 50, 91–108.
- KAZLAUSKAITĖ, R., 2015, Dialogas spausdintiniuose reklamos komunikatuose, *Lietuvių kalba* 9. Prieiga internetu: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/167>.
- KAZLAUSKIENĖ, A., 2013. Kai kurie akustiniai lietuvių kalbos ritmiškumo parametrai. *Baltistica* 48, 19–36.
- KAZLAUSKIENĖ, A., RAŠKINIS, G., 2013. Intonuoto garsyno kūrimo principai. *Žmogus ir žodis* 15(1), 101–110.

Pranešime naudota literatūra:

- LABUTIS, V., 2002. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LIDDICOAT, A. J., 2007. *An introduction to conversation analysis*. London: Continuum.
- NAUCKŪNAITĖ, Z., 2003. Loginiai ir lingvistiniai sakytinės ir rašytinės raiškos skirtumai. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika* 5, 78–83.
- TAMAŠEVIČIUS, G., 2012. Lithuanian Language in Spoken Media: Plagued by Diseases since 1990? In: Sud. V. Meiliūnaitė, N. Morozova. *Naujausi kalbų ir kultūrų tyrimai*. Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 239–248.
- TAMAŠEVIČIUS, G., 2014. Konversacionalizacijos apraiškos Lietuvos viešajame diskurse: politiko Arūno Valinsko atvejis. *Darbai ir dienos* 62, 9–22.
- TEKORIENĖ, D., 1990. *Bevardės giminės būdvardžiai. Sintaksė ir semantika*. Vilnius: Mokslas.
- TOMASSELO, M., 2000. The item-based nature of children's early syntactic development. *Trends in Cognitive Science* 4(4), 156–163.
- TOMASSELO, M., 2005. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. United States of America: Harvard University Press.